
ЕКОНОМІКА

Вікторія Аніщенко, Тетяна Галькевич

ДО ПИТАННЯ ПРО АУДИТ ПЛАТЕЖІВ ЗА ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Аудит платежів за забруднення навколишнього природного середовища (НПС) є одним з основних інструментів еколого-економічного механізму природокористування. Питання щодо впровадження цього інструменту ініціюється вже більше п'яти років, але й досі не прийнято необхідних правових документів для впровадження його на законодавчому рівні. Розмови про поліпшення правової бази й удосконалення механізму природокористування в цілому ідуть на всіх рівнях управління - від локального до державного, але результатів поки що немає [1, 2].

У загальному вигляді аудит платежів за забруднення навколишнього природного середовища (екологічних платежів) припускає в першу чергу виявлення відповідності процедур, їх обґрунтування та перерахунку діючим законодавчим та іншим нормативним вимогам, наявності або відсутності заборгованості за цими платежами і, у випадку наявності такої заборгованості, - фінансових можливостей її погашення. Разом з тим завдання аудиту платежів за забруднення НПС на підприємстві значно ширше, що зумовлено виключно важливою та різноманітною роллю екологічних платежів на всіх рівнях системи управління охороною довкілля, діючою в Україні.

Фактично, нормативно регламентовані процедури обґрунтування та перерахунку екологічних платежів виходять далеко за межі суто фінансових питань і є важливим елементом системи контролю за впливом діяльності організацій на навколишнє середовище і стимулювання природоохоронних заходів з боку державних спеціально уповноважених органів у галузі охорони НПС. На підприємстві процедури обґрунтування й перерахунку екологічних платежів тією чи іншою мірою торкаються багатьох видів діяльності у межах адміністративного управління, згідно з яким встановлені вимоги до системи управління навколишнім середовищем у стандартах серії 14000 [2].

Крім того, особливо слід відмітити, що процедури обґрунтування й перерахунку екологічних платежів, як і результати їх поетапного здійснення, практично повсюдно детально зареєстровані, тобто є найбільш контролепридатними, й завдяки цьому вже спочатку за характером оформлення значною мірою відповідають вимогам стандартів ISO серії 14000 до систем управління охороною навколишнього середовища як документованим системам адміністративного управління на підприємстві. При цьому використання достатньо тривалого досвіду документального оформлення й актуалізації процедур обґрунтування й перерахунку платежів може якоюсь мірою сприяти забезпеченню поінформованості та компетенції персоналу при формалізації й документальному оформленні більшості елементів системи управління навколишнім середовищем у відповідності з вимогами стандартів ISO серії 14000.

Разом з тим для методичного забезпечення розрахунку екологічних платежів характерні деякі суб'єктивні підходи, зумовлені специфікою самої системи цих платежів, що необхідно враховувати й при їх аудиті.

Сучасна система екологічних платежів побудована на основі вітчизняних методичних розробок з оцінки економічного збитку від забруднення НПС 80-х років і визначається умовами її впровадження та розвитку в останні двадцять років.

Проблеми використання економічних методів управління природокористуванням і, зокрема, платежів за забруднення як економічного інструменту охорони навколишнього середовища, почали вивчатися ще в 70-і роки у Центральному економіко-математичному інституті (ЦЕМІ) АН СРСР. Разом з тим реальних економічних умов для практичного застосування запропонованих платежів до кінця 80-х років не було. Проблеми економічних важелів розглядалися тільки з точки

зору ефективності штрафів на порушення природоохоронного законодавства [1].

Власне система платежів за забруднення природного середовища почала впроваджуватися у практику управління з 1989 р., причому з початку у порядку економічного експерименту в окремих регіонах країни. Після проведеного експерименту платежі за забруднення були встановлені постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження на 1991 рік нормативів плати за викиди забруднюючих речовин у довкілля й порядку їх застосування». Конкретні ставки нормативів плати за викиди (скиди) забруднюючих речовин містилися у додатках до цієї Постанови і тлумачилися як кількісний вираз питомого економічного збитку від забруднення НПС. Разом з тим фактично вони представляли собою орієнтовні розміри витрат на вилучення із стічних вод, уловлювання з газів, що відходять в атмосферу, та знешкодження основних (еталонних) забруднюючих речовин, що утворюються в процесі виробництва. Наступне розповсюдження нормативів платежів на останні забруднюючі речовини здійснювалося вже за іншими принципами, виходячи з відносної небезпеки цих речовин, на підставі співвідношень їх гранично допустимих концентрацій (ГДК) у відповідних природних середовищах, незалежно від вартості уловлювання (вилучення з стічних вод) цих речовин.

Після 1990 року й до теперішнього часу в Україні для розрахунку економічного збитку довкіллю користуються ще союзним документом 1983 року «Тимчасова типова методика визначення економічної ефективності здійснення природоохоронних заходів й оцінки економічного збитку, що заподіюється народному господарству забрудненням навколишнього середовища».

Проведений нами аналіз нормативно-правової бази з питання платежів за забруднення довкілля показав:

1. Спочатку встановлені базові ставки платежів за забруднення природного середовища в основному відповідали рівню витрат, пов'язаних із запобіганням викидів (скидів) забруднюючих речовин у довкілля, в силу чого вони могли бути істотним стимулом до активізації природоохоронної діяльності.

2. У подальшому їх стимулююча роль неухильно знижувалася. З 1991 року був прийнятий ряд змін до порядку визначення платежів та їх граничних розмірів за забруднення НПС, розміщення відходів, інші види шкідливих впливів, встановлення нових базових нормативів плати за викиди (скиди) забруднюючих речовин у довкілля, однак вони не відображають істинності вартості витрат за вилучення або знешкодження забруднювачів з викидів, скидів і розміщення відходів у природному середовищі. Враховуючи, що індекси цін виробників на промислову продукцію і цін по капітальних вкладеннях за період з 1990 року до теперішнього часу становлять близько 200 разів, очевидне різке зниження економічної значимості платежів за забруднення довкілля вже з 1993 р. Згодом базові ставки вказаних платежів якщо й індексувалися, то без видання спеціальних урядових постанов, причому протягом кілька років з відставанням від темпів інфляції.

3. У результаті вищевикладеного розмір екологічних платежів виявився непорівнянним за масштабами з рівнем витрат на вилучення зі стічних вод та уловлюванням з газів, що викидаються в атмосферу, забруднюючих речовин.

4. Спеціально виконані розрахунки за даними 1999-2002 років показують, що кратність перевищення витрат на уловлювання забруднюючих речовин з викидів над величиною платежів за їх понаднормативний викид істотно різниться (виходячи з особливостей диференціації ставок платежів за окремими речовинами), однак по всіх речовинах вже в 1999-2002 роках була досить значною (по пилу, сірчаному ангідриду й оксидам азоту - в 10-30 разів, по оксиду вуглецю - в 100 разів).

За 2001-2003 роки у зв'язку з недостатньою індексацією ставок екологічних платежів кратність перевищення витрат на запобігання забруднення довкілля над величиною ставок платежів практично не зменшилася. У зв'язку з недостатнім інформаційним забезпеченням вказані вище узагальнені співвідношення витрат на запобігання викидів окремих забруднювачів у довкілля і нормативів екологічних платежів по цих речовинах встановити досить важко. Тому можна привести тільки деякі окремі показники. Наприклад, на одному з типових середніх підприємств, де уловлюються тільки тверді речовини (сажа) з викидів у повітря, поточні витрати на охорону атмосферного повітря у 7 разів менші, ніж витрати на уловлювання сажі, а платіж за понадлімітний викид у 1,4 разу менше вказаних витрат.

Отже, можна зробити висновок, що здійснення платежів природоохоронного призначення на підприємствах диктується у більшості випадків не жорсткими фінансовими важелями, а в основному традиціями організації виробництва, яка склалася (включаючи експлуатацію основних виробничих фондів природоохоронного призначення, які є на підприємстві), що необхідно враховувати при оцінці діяльності підприємства щодо охорони довкілля.

Крім того, необхідно звернути увагу на неоднозначність підходів до розрахунків екологічних платежів як за категоріями ставок, так і за номенклатурою забруднюючих речовин, що надходять у НПС.

На сучасному етапі всі розрахунки щодо забруднення НПС проводять згідно із загальним порядком вилучення зборів за забруднення НПС, а також нормативів (ставок) збору щодо забруднення складових (атмосфери, водних об'єктів та розміщення відходів) середовища, що

затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 1.03.1999 р. № 303 (зміни від 11.08.2000 р. № 1261, від 28.12.2001р. №1779).

Для обчислення сум збору користуються Інструкцією про порядок розрахунку та оплати збору за забруднення НПС, яка затверджена наказом Мінекоресурсів України і Мінфіну України від 19.07.1999 р. № 162/379 (з урахуванням змін).

На наш погляд, найсуперечливішим у порядку відрухування екологічних платежів є виділення категорії платежів за викиди (скиди) забруднюючих речовин у межах тимчасово узгоджених нормативів (ТУН): тимчасово узгоджених скидів та тимчасово узгоджених викидів. Очевидно, що індивідуальні рішення щодо надання окремим підприємствам можливості здійснювати плату за понадлімітний викид (скид) саме за цією категорією є досить суб'єктивними і за своєю сутністю істотно обмежують можливості об'єктивної оцінки впливу діяльності підприємств на довкілля. Ймовірно, викиди й скиди забруднюючих речовин, які перевищують ГДВ і ГДС, у кожному випадку, незалежно від встановленої для них категорії платежів, слід розглядати як невідповідність, що вимагає корегуючих дій.

Залишаються спірними й методи визначення екологічних платежів. Представляється не цілком виправданим та обгрунтованим досить складний порядок визначення плати за забруднення через механізм врахування взаємозалежностей ГДК-ГДВ при відсутності безперервного моніторингу джерел викидів (скидів) за великою кількістю забруднювачів. Як відомо, індивідуальні ставки платежів встановлені за викид в атмосферне повітря і за скид у водні об'єкти для великої кількості забруднювачів, що припускає узгодження цих викидів та скидів за категоріями, гранично допустимими або тимчасово допустимими, хоча інструментальний контроль здійснюється у кращому випадку за 10-15 шкідливими домішками.

У реальних умовах, коли показники викидів (скидів) більшості забруднювачів у доквілля встановлюються розрахунковим шляхом на підставі врахування технологічних втрат, а у гіршому - експертно, виходячи із загальних міркувань щодо характеру технологічного процесу, який є джерелом забруднення доквілля, обгрунтованість цих показників викликає серйозні сумніви, а процедури їх узгодження перетворюються в якісь «торги» між підприємством і спеціально уповноваженими державними органами.

Однак, незважаючи на всі вказані проблеми, екологічні платежі залишаються поки що найефективнішим економічним інструментом з тих, що застосовуються на сучасному етапі у галузі охорони НПС, оскільки вони сприяють підвищенню уваги до питань боротьби із забрудненням, поліпшенню інвентаризації джерел забруднення і моніторингу викидів. І в цьому напрямку документація, пов'язана з розрахунком, узгодженням та стягуванням платежів, може представляти інтерес для аудиту.

Крім того, завдяки деяким напрямкам розвитку системи екологічних платежів документація, пов'язана з ними, може представляти інтерес при обстеженні стану промислових майданчиків з точки зору їх впливу на довкілля.

Як відомо, незважаючи на різке зниження навантаження, яке враховується, на доквілля, в результаті спаду виробництва у нашій країні адекватного поліпшення його якості не спостерігається, а стан деяких природних об'єктів навіть погіршується. Поряд з іншими причинами невідповідності у динаміці показників техногенних навантажень, що фіксуються, і параметрів якості природного середовища зумовлена різким збільшенням значимості у загальному антропогенному впливі на довкілля неорганізованих майданчикових джерел забруднення. Особливо це торкається якості водних об'єктів, оскільки стан їх все більше погіршується за рахунок накопичення в них забруднювачів тривалої дії, з якими сама водна екосистема справитися вже не в змозі. У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно розробити «Методичні вказівки щодо розрахунку плати за неорганізований скид забруднюючих речовин у водні об'єкти», що дозволить виконати оцінку значимості майданчикових джерел забруднення водних об'єктів.

Отже, на нашу думку, можна зробити наступні висновки:

* аудит платежів за забруднення НПС є необхідною вимогою розвитку удосконалення дій щодо охорони довкілля;

* до першочергових дій щодо впровадження аудиту екологічних платежів відносяться: удосконалення нормативно-правової бази в галузі розрахунку та обгрунтування екоплатежів; удосконалення форми статистичної звітності в галузі охорони довкілля, а також документації щодо інвентаризації неорганізованих майданчикових джерел забруднення;

* впровадження новітніх досягнень на базі ГІС (геоінформаційних систем) методів безперервного моніторингу НПС;

* вдосконалення паспортизації природокористувачів з урахуванням вимог стандартів ISO серії 14000 тощо.

Джерела та література:

1. Аніщенко В.О. Стратегія розвитку екологічного аудиту як одного з основних інструментів забезпечення стійкого розвитку України // Наук. зб. Стратегія економічного розвитку України. -2002, № 3 (10). - С. 127-133.

2. Коротка Т. Природоресурсні платежі в Україні //Вісник КНТЕУ - 2003, № 1. - С. 57-61.

ЗОВНІШНІ ЗАГРОЗИ В КОМПЛЕКСНІЙ СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В РІЗНИХ СТРУКТУРАХ АПК

Для підвищення життєвого рівня та економічного потенціалу Україні вкрай необхідно підняти такий важливий сектор економіки, як сільське господарство, де спостерігається убогість та соціально-правова незахищеність населення.

Що ж нам заважає рухатися вперед, особливо у розвитку підприємництва на селі? Яким чином порушується комплексна безпека підприємництва від зовнішніх загроз - цей стан захищеності інтересів власників, керівництва і клієнтів підприємства в АПК, їх матеріальних цінностей та інформаційних ресурсів?

До причин зовнішнього характеру, що загрожують системі забезпечення безпеки розвитку малого та середнього бізнесу АПК, відносяться такі 5 факторів: 1) бідність та неможливість сільського жителя брати участь у розвитку підприємства; 2) загрозлива демографічна ситуація; 3) держава не стала основним інвестором розвитку сільського господарства; 4) політична нестабільність у державі; 5) загострення кримінальної ситуації в країні.

Бідність, безгрошів'я широких верств сільського населення не дає їм можливості брати активну участь у державних програмах розвитку підприємництва у сільській місцевості.

За даними всеукраїнського соціологічного опитування, проведеного у січні 2004 року Українським центром економічних і політичних досліджень, громадяни України найбільючішою вважають проблему бідності (86,8 % опитаних). Сума невиплаченої заробітної плати, за даними облуправління статистики, на 1 січня 2004 року у Чернігівській області становила 20,1 млн. грн. Найбільша питома вага заборгованості збереглась у сільському господарстві - 44% від загальної суми. Середня заробітна плата працівників, зайнятих у сільському господарстві, незначна. Протягом 9 місяців 2003 року вона становила лише 151 грн., або 45,9% від середньомісячної заробітної плати в цілому по області. За вересень 2003 року більш ніж половині працівників цього виду діяльності нарахована заробітна плата, розмір якої менший від законодавчо встановленого мінімального розміру, а за 9 місяців того ж року три десятки сільгоспідприємств призупинили свою діяльність, не виплативши своїм працівникам зароблені 1,7 млн. грн. [4, с.33]

За даними управління праці та соціального захисту населення Чернігівської області, протягом 2000 - 2001 року рівень бідності становив 80%, тобто майже в 140 тисячах сімей рівень доходів був навіть нижчим від визначеного по Україні відносно критерію межі бідності в 165 грн. Зменшилось споживання дорослим населенням продуктів зі значною енергетичною цінністю, тобто яєць, м'яса (на рік споживається лише 40 кг), а риби і того менше [4, с.17].

За останні 30 років у регіоні склалася загрозлива демографічна ситуація у результаті неухильного скорочення чисельності населення (в Україні цей процес розпочався лише в 1993 році), яка через 60 років може призвести до зникнення Чернігівщини як населеної території. Причина - переважання рівня смертності людей над народжуваністю. Упродовж 2003 року в області народилось 8813 осіб, померло - 24861. Обсяг природного скорочення населення становить 16048 осіб, причому його інтенсивність у селі втричі вища, ніж у місті.

На парламентських слуханнях «Демографічна криза в Україні, її причини та наслідки» у травні 2003 року відзначалося, що на рівні України загалом демографічна ситуація в Чернігівській області досягла найбільш кризового стану.

Смерть невтомно косить людей через основні хвороби системи кровообігу, дихання та онкологічні, у чому відчуваються наслідки Чорнобильської катастрофи. Станом на 01.01.2004 р. 130,1 тис. жителів області із 1206,8 тис. осіб загального населення (10,8% загальної кількості, тобто кожний восьмий житель) мають статус постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС. Причина смертей третини чоловіків працездатного віку -

нешасні випадки, що вказує на погане забезпечення безпеки людини у всіх сферах підприємництва.

Також на демографічну ситуацію в області у цілому впливає поганий стан здоров'я населення, від цього напряму залежать показник середньої очікуваної тривалості життя та рівень загальної смертності. На це найбільше впливають економічні чинники: економічний спад, підвищення рівня безробіття на селі, бідність, що породжують таке негативне явище, як відплив робочої сили в інші регіони та за кордон.

За рік міграційне скорочення населення області становило 2330 осіб (в область прибуло 20565 і вибуло - 22895 осіб). Невідповідність невисокої заробітної плати молоді прожитковому мінімуму катастрофічно позначається на народжуваності дітей. Тому головну турботу в законодавчому плані слід приділити поліпшенню рівня добробуту, умов життя молододі сім'ї, а саме:

- збільшенню виплат при народженні дитини як державою, так і підприємствами;
- законодавчому вирішенню проблеми пільгового кредиту молодій сім'ї для виховання дитини;
- збільшенню обсягу кредитування молодіжного житлового будівництва на державному і місцевому рівнях;
- сприянню здешевлення дитячих товарів та продуктів харчування шляхом введення пільгового їх оподаткування для виробника.

Проблемними залишаються для сільського жителя умови побуту, праці і навчання. Здоровий спосіб життя надто повільно здобуває прихильників навіть серед молоді через слабе матеріальне і недостатнє пропагандистське забезпечення, поступаючись натомість зростаючим впливам алкоголю та наркоманії на селі. Необхідно розвивати і підвищувати надалі якість медичного обслуговування, проте за обмеженості фінансових ресурсів держави здійснити це дуже проблематично [4, с.15].

Держава повинна стати основним інвестором та контролювати в законодавчому аспекті діяльність сільського господарства і розвиток всіх його структур (АПК, малий і середній бізнес), у тому числі і фінансово-банківські операції, щодо їх інвестування, кредитування, дотацій та проведення закупівлі сільгосппродукції через аграрне міністерство чи біржі. Через недосконалість законодавчої бази, податкових та фінансових відносин виникає необхідність розробити найближчим часом програму економічного розвитку села та підтримати пропозиції з боку урядовців і представників різних верств населення щодо бюджету на 2005 рік, який оголосити «бюджетом порятунку села».

Сьогодні сільське господарство не може розвиватися без інвестора і дотацій. Таким шляхом ведеться сільське господарство на Заході, де немає нерентабельних сільгосподарств. В Україні не склалася хуторна система господарювання. У теперішніх умовах селянину легше прожити, об'єднавшись у товариства чи сільгоскомунгоспи, які можуть забезпечити його транспортом та іншими комунальними і ритуальними послугами [4, с. 43].

Хоча держава добре розуміє, що малий і середній бізнес у сільському господарстві примножує бюджет країни, забезпечує значну частку валового продукту, таким чином вирішує програму зайнятості населення, створює робочі місця і формує середній клас, який є гарантом стабільності, добробуту та суттєво впливає на соціально-економічний розвиток регіону, та все ж таки мало ще приділяє уваги цій важливій галузі народного господарства.

Результати Чернігівської області у цій сфері економіки у порівнянні із загальнодержавними показниками незначні. Показник кількості діючих малих підприємств на 10 тисяч чоловік наявного населення є поки що одним із найнижчих по Україні. В 2003 році в області було зареєстровано 500 малих підприємств та близько 3,5 тисячі підприємців-фізичних осіб (а всього їх нині на 01.05.2004 рік відповідно 9,2 тисячі і 30 тисяч). За даними обстежень, 770 підприємців-фізичних осіб займаються виробничою діяльністю, більше як 3,3 тисячі - надають різноманітні послуги населенню, майже 16 тисяч - займаються торгівлею.

Від діяльності суб'єктів малого бізнесу до місцевих бюджетів у 2003 році надійшло 77,3 млн. грн., що становить близько чверті власних доходів до загального фонду місцевих бюджетів області. За перший квартал нинішнього року одержано майже 11 млн. грн.[4, с. 10].

Рівень розвитку малого підприємництва є одним із головних критеріїв оцінки діяльності місцевої влади. Так, найважливішим напрямком її діяльності повинні бути реалізація єдиної регуляторної політики, удосконалення правової бази, фінансова та

матеріально-технічна підтримка приватного власника, навчання населення підприємницької діяльності, збільшення суб'єктів підприємництва відповідно до розробленої в області програми розвитку малого і середнього бізнесу, яка є в містах і районах. З метою усунення наявних недоліків у 2003 році в області створено управління з питань розвитку підприємництва та регуляторної політики, активізувала роботу обласна координаційна рада з питань розвитку малого бізнесу, яку очолює голова облдержадміністрації. Діють такі ради і обмінюються досвідом в містах і районах області [4, с. 141].

Зокрема, за підсумками роботи за 2002 р. Ріпкинський район став переможцем із 5 кращих в області за найвищим позитивним результатом (сальдо) у харчовій промисловості і переробці сільгосппродуктів.

Перш за все районна влада розробила програму підтримки підприємництва і приватної ініціативи, що діє на чолі з координаційною радою з питань підтримки підприємницької діяльності, до якої ввійшли представник влади і підприємці, що дало змогу спільно вирішувати назрілі проблеми.

Зараз у районі зареєстровано 217 фізичних та 70 юридичних суб'єктів малого підприємництва, з яких 48 - займаються виробничою, 12 - торговельно-закупівельною діяльністю, а 10 - надають послуги населенню.

Кількість суб'єктів постійно зростає за рахунок:

- реорганізації та реформування раніше створених господарюючих об'єктів і створення нових;
- виробничого і кадрового потенціалу;
- місцевих мінерально-сировинних ресурсів.

Найпоширеніша торговельна діяльність об'єднує 161 підприємця, які протягом 10 місяців відкрили 13 торгових точок, причому 6 із них реконструйовані під стаціонарні з відповідним обладнанням. Вони займаються реалізацією багатьох товарів місцевих виробників: консервної продукції, вина, м'ясних та ковбасних виробів, консервно-сушильного заводу, коопзаготпрому, безалкогольних напоїв, макаронних і хлібобулочних виробів хлібокомбінату.

Мале підприємництво дає 11% загального товарообороту та 3% послуг. Загальна чисельність працюючих становить 10% зайнятих у господарстві району.

Усе це стало можливим завдяки запровадженям державою кроків:

- спрощення системи реєстрації суб'єктів підприємництва;
- прийняття ряду законів і постанов щодо зменшення податкового тиску;
- перехід багатьох підприємств району на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, що суттєво поповнило місцеві бюджети;
- райцентр зайнятості направив на професійне навчання 107 чоловік, враховуючи розвиток ринку підприємництва;
- він же з податковою інспекцією організує зустрічі з непрацевлаштованими, які займаються в домашніх умовах різними видами діяльності, з метою легалізації їх роботи;
- райцентр зайнятості, розглянувши бізнес-план початківця-підприємця, надає кошти на започаткування власної справи і в подальшому державної дотації на її розширення, створення додаткових робочих місць; зробив одноразову виплату 20 громадянам допомоги по безробіттю на відкриття власної справи;
- організовано «гарячі лінії» з податковою інспекцією, управлінням юстиції, виїзні приймальні, засідання «круглого столу» для безробітних, що хочуть започаткувати власну справу, семінари із суб'єктами підприємництва з питань бізнес-планування, своєчасності подання звітності і розрахункових книжок тощо;
- організовано святкові районні ярмарки у дні селища, міста, Покровський ярмарок, осінні ярмарки у населених пунктах, де продано продукції на 30 тис. грн., що свідчить про значний потенціал підприємництва;
- для безкоштовного харчування дітей дошкільного та шкільного віку, інших бюджетних установ використовується продукція місцевих виробників - до 70%, що суттєво поліпшує фінансові результати роботи підприємств, дає їм змогу впроваджувати нові види продукції.

Районна влада регулює проблеми:

- налагодження тісної співпраці виробника і переробника, голів територіальних громад як зацікавленого посередника, а не спостерігача та підприємця;
- розширення сфери діяльності та залучення приватних підприємців до заготівлі та переробки сільгосппродукції, розширення асортименту побутових послуг на селі,

використання можливостей кредитної спілки. («ДП» - №146 від 10.12.2002 р.).

В області діє 16 кредитних спілок, які надали підприємцям кредитів більше як на 1 млн. грн.. Районні ради планують видатки на підтримку підприємців, але є такі, а саме Носівська, Семенівська та Талалаївська райради, що жодної копійки на це не використовують. У межах чинного законодавства на місцях надаються податкові пільги з метою поліпшення умов праці суб'єктів малого бізнесу соціально незахищених категорій населення (інваліди, малозабезпечені або багатодітні сім'ї). У Короському і Варвинському районах вони відмінені, а в Куликівському, Городнянському, Сосницькому, Ріпкинському та Менському зменшені на 50% ставки ринкового збору. Для тих, хто вперше розпочинають свою справу і зареєструвалися із числа безробітних, у більшості районів встановлені зменшені ставки єдиного та фіксованого податків [4, с. 151].

Бюджетна підтримка на часткову компенсацію кредитних ставок на суму 160 млн. грн. (з них 85 млн. грн. пільгових кредитів держава взяла на своє відшкодування) дала можливість селянам вирішити проблему короткотермінового кредитування. Позичені гроші селяни, як правило, використовували на проведення посівних і збиральних робіт на пально-мастильні матеріали, добрива, засоби захисту рослин. Працювали й інші джерела державної підтримки аграрного сектора. За умови, якщо сільгосппідприємство брало складну сільгосптехніку вітчизняного виробництва, 30% її вартості сплачувалося державою. Проте технічне переоснащення аграрної галузі вказані заходи не вирішать. Вітчизняні комбайни дорогі та й не виправдали хліборобські сподівання на полях. Зарубіжні ще дорожчі, але надійніші.

За даними відділу прогнозування та ринку матеріально-технічних ресурсів облсільгоспроду, на першу половину березня 2004 р. сільгосппідприємства мали без одного 7 тисяч тракторів, з них 931 на гусеницях, підготовлено 78% самохідних одиниць, гусеничних - 65%, 3001 плуг, 3217 культиваторів, 2840 тракторних сівалок.

Щоб задовольнити потреби господарств і засіяти всі поля, а не заплановані площі, потрібно хоча б ще третину від цієї техніки. Але на сьогодні це неможливо. Зношеність техніки вже пересягнула 75-85%, у багатьох господарствах ремонтують сільгоспмашини за принципом: поли обрізали, рукава доточили. На нові за частини грошей немає.

На посівну потрібно 240 млн. грн., половина з яких є в облсільгоспроді, а іншу частину необхідно просити у кредиторів, у яких є ці гроші не для всіх. Потрібно як мінімум півстоліття, щоб повністю оновити машинно-тракторний парк сьогоднішніми темпами довготерміновими кредитами (останні два роки на всю Україну 300-350 млн. грн.). Навіть якщо всю цю мізерну позичку використала б лише наша область, то і цього було б недостатньо. Чернігівське село має брати по 0,5 млрд. і більше гривень довгострокового кредиту кілька років підряд, щоб оновити матеріально-технічну базу та запровадити передові технології. Райдержадміністрації не допоможуть. Засоби адміністративного впливу на банки вичерпані.

Існують проблеми з паливом на весняний комплекс робіт, зокрема, потрібно 21 тис. тонн дизельного пального і 6 тис. тонн бензину. Солярки припасли на той же час (березень 2004 р.) тільки 2,8 тис. тонн - 13% до потреби, бензину - 1 тис. тонн. На нафтобазах є 3,8 тис. тонн солярки по 1900 грн. за тонну поки що, хоча ціна на неї вже підскочила на 8-10%. Бензин теж не дешевий: 2150 грн. за тонну.

Після тривалого спостереження за розоренням села держава пробує йому допомогти. Село одержить часткову компенсацію за міндобрива вітчизняного виробництва, посів ярої пшениці. Та озимі сорти пшениці мають значно більшу перевагу на Поліссі, ніж ярі. Тому ярину сіятимуть не більше ніж на 30-32 тис. гектарів площ. А посіви кукурудзи, яка добре у нас родить, збільшать із 60 тис. га площ до 104 тис. га. У доброму стані 182,3 тис.га озимини, їх буде підживлено добривом, якого господарства завезли у чотири рази більше, ніж у 2003 р. Але цього ще недостатньо.

В області шукають власні резерви, аби посіяти протруєним насінням у добре підготовлений ґрунт. Але ним забезпечено на 50%, хоч на ринку області його вистачає.

Урядом ставиться завдання уже найближчим часом забезпечити значне підвищення заробітної плати аграріям, які складають третину населення країни. Виплачуватись вона буде винятково грошима, а не продукцією. Вирішується питання про збільшення в собівартості сільськогосподарської продукції складової заробітної плати, яка б не відставала від світових стандартів. Уже доручено підготувати щодо цього необхідну законодавчу базу. Розширюватимуться і мережі переробних підприємств, які першими в агропромисловому комплексі пішли шляхом приватизації і ринкового розвитку, сюди

активно залучаються інвестиції.

Уряд удвічі проти 2003 р. збільшив аграріям бюджетне фінансування, на пільгових умовах нарівні з добривами забезпечує пально-мастильними матеріалами. Селянам також збережений фіксований податок, повернуті пільги по ПДВ, введені, крім посіяної пшениці, і дотації на тваринницьку продукцію. До Держрезерву та регіональних засік буде закуплено до 3 млн. тонн зерна ціною не менше 800 грн. за тону. Сприятиме справедливому ціноутворенню і розширення мережі зернових бірж, торговельних домів, аграрних аукціонів.

Діятиме також система заставних цін, якими на випадок, якщо селянин не знайде вигідного покупця, передбачається не тільки відшкодування затрат на вирощування урожаю, а й певний прибуток.

Відстає і тваринництво. Особливе занепокоєння викликає скорочення поголів'я великої рогатої худоби, якої за 2003 рік безконтрольно та бездумно пустили під ніж 57,6 тис. голів, у тому числі корів 15,8 тис. (16% загального поголів'я). Обсяги продукції тваринництва проти 2002 р. знизилися на 6,3%, у тому числі у сільгосп підприємствах - на 18,3%, у господарствах населення - на 1,3%. Як наслідок, виробництво молока зменшилося на 17%. Середньодобові прирости великої рогатої худоби в Ріпкинському, Коропському, Сосницькому, Ніжинському, Борзнянському районах становлять лише 242-270 грамів, а свиней - 170 грамів [4, с. 88].

Останнім часом на сторінках газет та в інших ЗМІ гаряче обговорюють стару і вічну проблему в Україні: - чи бути землі товаром?

Провідні спеціалісти сільського господарства Чернігівщини вважають, що «... зупинити процес земельної реформи і продовжити термін мораторію буде не лише тактичною, а й стратегічною помилкою. Якщо землю не включити у ринкові процеси, рівень сільськогосподарського виробництва не підняти. Земля, як це є у всіх цивілізованих державах, має стати товаром. Її не обов'язково треба продавати. Мова передусім іде про розширення можливостей отримання кредиту під заставу землі, тобто запровадження іпотечних відносин. Можливості кредитування банками села вичерпані». [4, с. 20].

Щоб зміцнити матеріально-технічну базу, потрібні довгострокові кредити, а заставляти немає чого: техніка - застаріла, ферми - напівпорожні. Діючий Закон «Про іпотеку» врегулює питання земельних ділянок, але не врегулює питання застави права оренди цих ділянок.

Хоч іпотека і не панацея у вирішенні аграрних проблем, але введення землі в економічний обіг має стати одним із важливих елементів ринку капіталів та інвестицій.

Значний процент власників земельних сертифікатів ще не одержав державних актів на право власності на землю, досі існує проблема диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, не маємо закону, який би регулював ринок сільськогосподарських земель. Сільгоспвиробництва збиткові, панує безгрошів'я селян. Це ті проблеми, які лише закрутять спекулятивне колесо на ринку землі. Продавці землі - селяни - за безцінь продаватимуть свої ділянки. Уже сьогодні селами області іздять якісь люди, які цікавляться «нічіими» городами.

За словами В. Слаути, необхідне прийняття парламентом таких законів, як «Про розмежування земель державної і комунальної власності», «Про державний земельний кадастр», «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно». Лише після ухвалення цих законів доцільно приймати Закон «Про ринок землі»[4, с. 20].

За оцінками спеціалістів аграрного сектора області, в останній рік дії мораторію на продаж землі необхідно розробити зрозумілі і прозорі механізми функціонування ринку землі, які визначать цінову політику в земельному обороті, обмежать коло покупців та нададуть перевагу особам із сільськогосподарською освітою та учасникам сільгоспвиробництва. Вони повинні виключити будь-яку можливість спекуляції і перепродажу землі, протистоятимуть діям, спрямованим на обезземелення селян.

А поки що селяни укладають договори оренди земельних часток. Їх у 2003 році в області укладено 209 тисяч, і орендарі розраховались лише на 61%, сплативши переважно послугами і продукцією 32,5 млн. грн..

За оренду майна договорами передбачено сплатити майже 3 млн. грн., розраховались лише на 38%. Тільки в Корюківському районі людям повністю заплатили за майно [4, с. 137].

Аграрний сектор гостро потребує інвестицій. А підвищенню інвестиційної привабливості сільгосп підприємств сприяло б запровадження іпотеки землі, що дасть змогу отримувати кредити під заставу земельних ділянок. У період суцільної балаканини

та «голих» обціянок, урядових доповнень до постанов і рїшень в їнакший спосїб значних кредитїв не залучити, а значить прїректи аграрний сектор до самоз'їдання. Як підкреслив екс-прем'єр-міністр України В. А. Масол, «у всьому свїті демократїя можлива при дуже сильних законах, які працюють на державу і, природно, на підвищення життєвого рївня населення» («2000», 14-20.11.2003 р.).

Хоча 11 травня 2004 року Верховна Рада України у напруженому протистоянні парламентських фракцій і політичних сил прийняла постанову про державне довгострокове фїнансування АПК, необхідність підтримки сїльськогосподарського виробника, удосконалення пенсійної реформи на користь селянина, дотримання вимог діючого законодавства та повне законодавче урегулювання земельної реформи шляхом прийняття законів «Про земельний кадастр», «Про землю» та їнших та ухвалила рїшення про виконання цієї постанови до 01.01.2005 року, ці урядовї частковї заходи не вирїшать повною мірою проблему підприємницької діяльності на селї, поки держава не повернеться до неї лицем та буде відсутньою регулююча роль держави у цїй справї.

А щоб одностайно приймати у Верховній Радї такі «сильні закони», **в країні повинен діяти важливий у суспільному житті фактор - політична стабільність, у державї, яка соціально спрямована на правовий захист та підтримку вітчизняного виробника, підприємця аграрного сектора.**

Наскїльки важливими залишаються відповідальність та можливість утримання прибутків місцевих підприємців сїльського господарства, дуже добре знають представники виконавчої влади, оскїльки саме до них звертаються наші громадяни, яким місяцями не вилачують зарплату чи відбувається недофїнансування деяких соціально-вагомих програм на регіональному чи державному рївнї. Такої, наприклад, як «Спеціальний режим інвестиційної діяльності на територїях прїоритетного розвитку в Чернігівській області», куди увїйшли Городнянський, Корюківський, Новгород-Сїверський, Рїпкинський, Семенівський, Чернігівський, Щорський райони. Це дозволить місцевїй владї зваженїше й об'єктивнїше підходити до переорїєнтування місцевої промисловостї на засадах її найбільшої вагомостї та ефективностї відносно їнших галузей, а саме аграрного сектора. Темпи приросту інвестицій, рїст обсягів виробництва на цих територїях суттєво перевищує загальнодержавні показники. Зокрема, що є надзвичайно важливим, збільшення інвестицій відбувається загалом за рахунок власних коштів вітчизняних виробництв. Частка іноземних інвестицій становить лише трохи більше третини. Втім, поки що вільні економічні зони ще не забезпечили виконання покладених на них завдань в Україні. Тому питання про їхнє функціонування повинно стояти принципово і жорстко, насамперед - перед місцевою владою. А як казав мудрий Гегель, кожний народ гїдний тїєї влади, яку має. І тому нам потрібно якнайшвидше подолати психологічну нетерпимість, політичну непримиримість представників рїзних політичних сил, які у своїй діяльності з іноземними інвесторами намагаються одержати найвищий результат на шкоду вітчизняному виробнику.

Багато проблем виникає з іноземними інвесторами зі Сходу та Заходу у створеному в квітнї 2004 р. прикордонному співтовариствї Чернігівської, Гомельської і Брянської областей - Євросерегїонї «Дніпро», який передбачає створення агентства по залученню сил і коштів міжнародних фондів, спільний розвиток малого і середнього бізнесу, а також в їнших спільних з представниками Чехїї, Нїмеччини і Росїї програмах та проєктах щодо вирощування та переробки сїльгосппродукції, створення спільних з Росїєю підприємств з переробки сїльгосппродукції.

У 2003 році в АПК залучено близько 10 млн. грн. іноземних інвестицій, а також 142 млн. грн. вітчизняних, що дасть можливість швидше віродити виробництво.

Наближення кордонів країн ЄС до України та вступ нашої держави у майбутньому до нього створюють для вітчизняного виробника та країни новї проблеми, які виникають через загальні квоти, вимоги з боку членів ЄС до якостї, стандартів української сїльськогосподарської продукції, режиму торгївлї товарами і перетинання громадянами України кордону з ЄС, а також у зв'язку з неминучою адаптацією українського законодавства до європейського.

Хоча, на думку деяких керівників ЄС, вступ України до Європейського Союзу є справою не сьогодні і може відбутися протягом двох десятилїть, уже зараз ми повинні прискорити цей процес та підготувати умови до вступу як для себе, так і для ЄС, зацікавити завчасно собою та якістю продукції підприємництва в сїльському господарствї Європу в цілому.

Реальною зарозум системї забезпечення безпеки підприємницької діяльності в усіх

структурах АПК є правовий нігілізм суспільства та учасників вказаного бізнесу, загострення кримінальної ситуації в країні, що негативно впливає в цілому на виробничі процеси в сільському господарстві.

Як відмітив Президент Л. Д. Кучма у своєму виступі 27.08.2003 р., присвяченому 12-й річниці незалежності України, «недосконалість законодавства призвела до того, що суспільні процеси, особливо економічні, виходять з берегів і заганяються в тінь. Тінізація, особливо у сфері економічних, фінансових, виробничих відносин, набрала масштабів національної епідемії.

Основними причинами такого стану є:

- відсутність механізму захисту від промислового піратства, контрабанди і фальсифікацій; корупція, особливо у правоохоронних органах, що набуло масштабів соціальної епідемії.»

Йде зрощення криміналітету з державними структурами, і корупціонери «... прагнуть перетворитися на покровителів тих чи інших злочинних угруповань: їх злочинною метою є приватизація правоохоронної системи, коли кишенькові правоохоронці - за відповідну винагороду - допомагають кримінальним псевдобізнесменам розправлятися з конкурентами».

У січні 2004 року на Всеукраїнській нараді з проблем боротьби з організованою злочинністю і корупцією Президент відмітив, що «... на підприємництво покладаються найбільші надії у забезпеченні сталого економічного розвитку. Світовий досвід - це, беззаперечно, підтверджує. Але якраз підприємництво у нас найбільше страждає від наступу злочинного світу - криміналітету та чиновництва. Робити успішний бізнес і не порушувати численні нормативні акти у нас неможливо. За оцінками самих підприємців, корупція - другий, після податкового навантаження, фактор, що тисне на підприємництво, гальмує його розвиток. Величезні суми «відмиваються» підприємцями для підкупу чиновників. Це заганяє малий бізнес у тінь, змушує приховувати діяльність і доходи.

Уже 5 років розробляється законопроект, який має чітко регламентувати дії чиновників щодо підприємців. Уряди міняються, а такого регламенту досі не має».

А злочинність росте. За 2003 р. на Чернігівщині органами внутрішніх справ області зареєстровано 11854 злочинів (на 13% більше, ніж торік), з них 6807 (57%) - тяжкі та особливо тяжкі. Майже дві третини всіх злочинів (66%) - це злочини проти власності. Потерпіла від злочинів 6421 особа, з них 271 особа загинула.

За даними головного управління статистики у Чернігівській області, за I квартал 2004 року органами внутрішніх справ зареєстровано 3425 злочинів (на 21% більше, ніж торік тому), з них 60% - тяжкі та особливо тяжкі. Дві третини всіх злочинів (67%) - це злочини проти власності.

Міністр юстиції України О. Лавринович відмітив, що «... у сільському господарстві половину боргів потрібно витребувати з вже неіснуючих юридичних осіб» («Бізнес», №21 - 24.05.2004 р., ст. 39).

Які ж найпоширеніші правопорушення у реформуванні земельних і майнових відносин в аграрному секторі економіки області?

На кінець січня 2004 року в області діяло 1169 сільськогосподарських підприємств, заснованих на приватній власності на землю і майно. 97% із 346 тисяч громадян отримали земельні сертифікати та 56% із них - державні акти. При розподілі земельних ділянок поблизу річок Десни і Дніпра лише головою райдержадміністрації Козелецького району видано незаконно 14 розпоряджень, які довелося пізніше відмінити.

Перевірками також виявлені порушення, що полягали в незаконному користуванні розпайованими землями без укладання договорів оренди з власниками сертифікатів у Бахмацькому, Бобровицькому, Ніжинському, Коропському, Менському, Носівському, Сосницькому та Чернігівському районах.

Факти використання розпайованих сільгоспугідь на підставі договорів оренди земельних паїв, які після отримання власниками сертифікатів державних актів на право власності на землю втратили законну силу, встановлені при перевірках дотримання земельного законодавства в ПСВК ім. Шевченка, ПОСП «Присеймів'я», СТОВ «Злагода» Бахмацького району.

190,2 тис. договорів оренди земельної частки укладено з розміром орендної плати до 1,5%, нижче 1% від вартості паю - в ряді господарств Бахмацького, Борзнянського, Городнянського, Козелецького, Новгород-Сіверського, Семенівського районів.

З початку 2003 року до січня 2004 року виплачено орендної плати за використання

розпайованих земель 43,4 млн. грн., що становить 86% від загальної суми виплат. В області переважно з вини власників майнових паїв або ж їхніх спадкоємців стримується видача майнових свідоцтв.

У ряді господарств нових агроформувань поголів'я великої рогатої худоби, зокрема корів, відчужувалось без жодних на те юридичних підстав. У 2003 році в 120 сільгоспідприємствах продавали корів, хоч дійне стадо і перебувало в переліку майна пайового фонду. Почасти керівники не радяться з селянами-власниками майнових і земельних паїв, а на власний розсуд розпоряджаються майном.

У деяких агроформуваннях, незважаючи на наявність підписаних договорів оренди, купівлі-продажу майна, безоплатного користування майном тощо, не оформлено акт приймання-передачі майна від колективу співвласників до підприємства-користувача або підпис уповноваженої особи на цих актах не звірено в сільській раді.

Трапляються непоодинокі випадки фіктивних орендних відносин: орендна плата нараховується, але не сплачується. За останніми звітними даними, за січень 2004 р. сплачено лише 60% орендних платежів за майно.

В окремих сільрадах відсутні документи, необхідні для видачі майнових свідоцтв: акта розрахунку уточненого пайового фонду, його структури, переліку майна пайового фонду. В деяких випадках відсутні відмітки на майнових свідоцтвах та в «Журналі видачі Свідоцтв про право власності на майновий пай реорганізованого КСП» про отримання майна в натурі чи відчуженні паю.

І досі в окремих господарствах не завершено процес уточнення вартості пайових фондів колишніх КСП, що дозволяє керівникам новостворених агроформувань безпідставно та безплатно користуватися майном співвласників, списувати матеріальні об'єкти, які їм не належать, відтак зменшується розмір пайового фонду колишніх КСП, порушується право співвласників на отримання орендної плати. [4, с. 30].

Висновки:

1) Зовнішні загрози системі забезпечення безпеки підприємницької діяльності в усіх структурах АПК, спричинені на регіональному та державному рівні, незалежно від спеціалізації трудової діяльності суб'єкта підприємництва, необхідно враховувати підприємцю при організації своєї приватної діяльності в конкретному регіоні, зокрема на Чернігівщині.

Особливого значення вони набувають у ситуації, коли суб'єкт підприємницької діяльності в різних структурах АПК приймає ризиковані рішення при сукупності несприятливих виробничих обставин, зумовлені необхідним вибором подальших дій із числа можливих варіантів. Вони є об'єктивними факторами економіки будь-якої країни і набувають істотної небезпеки в умовах економічної кризи, зокрема в Україні.

2) Конкретна реалізація запобігання зовнішнім загрозам у комплексній безпеці підприємництва в системі АПК дасть значний прямиий і побічний економічний ефект.

3) Успішність використання запобіжних заходів можлива лише при комплексному вирішенні при їх реалізації в системі забезпечення безпеки підприємницької діяльності організаційних, кадрових, матеріально-технічних проблем у контексті розгортання в Україні єдиної програми розвитку сільського господарства на державному рівні.

Джерела та література:

- 1) В. І. Ярочкин «Секьюритология. Наука о безопасности жизнедеятельности». М.: Ось-89, 2000. - 400 с.
- 2) В. А. Ліпкан. «Безпекознавство». Навч. посібник. К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2003. - 208 с.
- 3) Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: Зб. матеріалів наук.-практ. конф., - Київ, 16-17 трав. 2001 р. // Ред. І.І. Тимошенко (голова) та ін. - К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2003. - 480 с.
- 4) Періодичні видання Чернігівської обласної газети «Деснянська правда» за 2002 - 2004 р.
- 5) Дані головного управління статистики у Чернігівській області за 2003 - 2004 р.р.

ПРО АВТОРІВ

БОРОВИК Анатолій – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри Чернігівського педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка.

ШУМИЛО Сергій – журналіст, депутат Чернігівської міської ради.

ПИРИГ Петро – доктор історичних наук, професор ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка.

ВОЛЕРТ Ярослав – асистент кафедри історії та археології України ЧДПУ ім.Т.Г.Шевченка.

ЗІНЧЕНКО Олена – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства і політології Української інженерно-педагогічної академії (м.Харків).

КОЗЛОВ Олександр – провідний спеціаліст Держархіву Сумської області.

МІТКЕВИЧ Микола – ст.викладач Чернігівського інституту економіки і управління.

ШАПОВАЛ Лариса – аспірантка Полтавського державного педуніверситету ім.В.Г.Короленка.

ПОЛОВЕЦЬ Володимир – доктор історичних наук, професор, зав. кафедрою українознавства і політології ЧДПУ ім.Т.Г.Шевченка.

ШАРА Любов – викладач ЧДПУ.

ДЯТЛОВ Володимир – доктор історичних наук, професор ЧДПУ ім.Т.Г.Шевченка.

КОВАЛЕНКО Олександр – кандидат історичних наук, декан істфаку ЧДПУ ім.Т.Г.Шевченка.

МИЦИК Юрій – доктор історичних наук, професор (Києво-Могилянська академія).

ДОВБНЯ Віктор – кандидат філософських наук (м.Чернігів).

ВАЛЯВКО Ірина – науковий співробітник відділу історії філософії України Інституту філософії ім.Г.С.Сковороди НАН України, науковий співробітник Української Вільної Академії наук у США.

АЛЕКСАНДРОВА Галина – кандидат філологічних наук (м.Київ).

ОСТРЯНКО Ольга – аспірантка Національного педагогічного університету ім.М.Драгоманова

ДЗЮБА Тетяна – кандидат філологічних наук (м.Чернігів).

ПАВЛЕНКО Сергій – головний редактор журналу “Сіверянський літопис”.

ДЕМЧЕНКО Тамара – кандидат історичних наук, викладач ЧДПУ ім.Т.Г.Шевченка.

КОВАЛЬ Володимир – письменник (м.Чернігів).

АНИЩЕНКО Вікторія – кандидат технічних наук, доцент (Європейський університет).

ГАЛЬКЕВИЧ Тетяна – аспірантка Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України.

ІВАНЕЦЬ Володимир – керівник навчальної секції економічної безпеки кафедри економіки та менеджменту ЧПБіП МНТУ.